

УЧЕНИЧКЕ ЗАДРУГЕ И ПРОШИРЕНА ДЕЛАТНОСТ ШКОЛА У ЦИЉУ ПОВЕЋАЊА КВАЛИТЕТА ОБРАЗОВАЊА И ВЕЋЕ СОЦИЈАЛНЕ УКЉУЧЕНОСТИ ШКОЛСКЕ ДЕЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

СРБИЈА, ЗЕМЉЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И ЗЕМЉЕ У ОКРУЖЕЊУ

др Миросинка ДИНКИЋ
мр Косовка ОГЊЕНОВИЋ
ма Александра БРАНКОВИЋ

Београд • 2011

УЧЕНИЧКЕ ЗАДРУГЕ И ПРОШИРЕНА
ДЕЛАТНОСТ ШКОЛА У ЦИЉУ
ПОВЕЋАЊА КВАЛИТЕТА ОБРАЗОВАЊА
И ВЕЋЕ СОЦИЈАЛНЕ УКЉУЧЕНОСТИ
ШКОЛСКЕ ДЕЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Србија, земље Европске уније и земље у окружењу

др Миросинка ДИНКИЋ

мр Косовка ОГЊЕНОВИЋ, ИНСТИТУТ ЕКОНОМСКИХ НАУКА
ма Александра БРАНКОВИЋ, ИНСТИТУТ ЕКОНОМСКИХ НАУКА

Наслов:

Ученичке задруге и проширена делатност школа у циљу повећања квалитета образовања и веће социјалне укључености школске деце у Републици Србији: Србија, земље Европске уније и земље у окружењу

Аутори:

Др Миросинка Динкић
Мр Косовка Огњеновић
Ма Александра Бранковић

Издавач:

Институт економских наука, Змај Јовина 12, Београд

За издавача:

Проф. др Дејан Ерић, директор

Руководилац Центра за издавачку делатност:

Др Младенка Балабан

Рецензенти:

Проф. др Тинде Ковач Церовић
Проф. др Мирјана Радовић Марковић
Доц. др Искра Максимовић

Изради ове монографије, испред Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва, подршку су дале:

Јелена Марковић
Тања Ранковић

Лектура: Љиљана Шобић

Дизајн и припрема: Виолета Ђокић

Штампа: УДБ Група д.о.о, Светозара Марковића 40а, Београд

Тираж: 200

ISBN 978-86-80315-87-4

Издање ове монографије су помогли:

Влада Републике Србије
Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва
Министарство просвете и науке

Ова монографија је део истраживачких пројеката под шифрама 47009 (Европске интеграције и друштвено-економске промене привреде Србије на путу ка ЕУ) и 179015 (Изазови и перспективе структурних промена у Србији: Стратешки правци економског развоја и усклађивање са захтевима ЕУ), финансираних од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

© Институт економских наука 2011. Сва права задржана. Без писмене сагласности издавача није дозвољен ниједан облик репродукције, копирања или преношења, како целине тако и посебних делова ове публикације.

Предговор

Ова монографија настала је као резултат примењеног истраживања о ученичким задругама и о проширеној делатности школа које је спроведено да би се утврдило да ли и колико ове додатне активности, које се спроводе у школама, доприносе повећању квалитета образовања и већој социјалној укључености школске деце у Србији. Истраживање о ученичким задругама и о проширеној делатности школа је, дакле, урађено са сврхом да се у пракси сагледа њихово функционисање, да се укаже на највеће препреке у функционисању, али и на предуслове које треба осигурати у самим школама, у системској подршци и процедурама које је неопходно спровести како би се створили потребни услови за обављање проширене делатности и рад ученичких задруга у школама широм Србије. У циљу реализације истраживања, сагледан је целокупан законодавни контекст у којем се обавља функција проширене делатности и рад ученичких задруга у образовно-васпитним установама, чиме је у ову монографију укључена и анализа усвојених закона у области образовања, буџетског система и обављања задружне делатности. Такође, анализирана је и примена постојећих законских решења и искуства суседних земаља и земаља Европске уније у функционисању проширене делатности и ученичких задруга. Практика обављања проширене делатности и рада ученичких задруга у школама, истраживана је и помоћу анкете спроведене на целој територији Србије. Такође, ради потпунијег сагледавања ове функције у образовно-васпитним установама у Србији, истовремено је спроведена и посебна анкета у школама које нису обављале проширену делатност нити им је радила ученичка задруга.

Сагледавање функционисања проширене делатности и рада ученичких задруга, као и истраживање могућности и капацитета школа које нису прошириле своју делатност, са превасходним циљем да се дају препоруке за унапређење квалитета образовања и већу социјалну укљученост школске деце, представља прву свеобухватну анализу урађену за Србију која је изложена у овој монографији. Ова монографија представља научни допринос у области економије образовања.

Анализа која је приказана у овој монографији требало би да подстакне доносиоце одлука у релевантним државним телима да се, пре свега, заложе за доношење неопходних прописа који би ближе уредили област функционисања проширене делатности и ученичких задруга у школама. Тиме би се омогућило боље сагледавање развојне улоге проширене делатности школа кроз спровођење образовно-васпитне функције, унапређење материјалне основе рада школа, унапређење квалитета образовања и боље социјалне укључености школске деце.

Посебну захвалност аутори ове монографије дугују Тиму за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Министарству просвете и науке у Влади Републике Србије који су препознали важност ове теме и целокупно истраживање поверили Институту економских наука у Београду. Аутори се захваљују господину Богољубу Лазаревићу који је испред Министарства просвете и науке пружио подршку спровођењу истраживања. Без велике подршке мреже школских управа на територији Србије и изабраних школа које су се одазвале истраживању, резултати, закључци и препоруке овог истраживања, као и сагледавање функционисања проширене делатности, не би били потпуни. Такође, аутори се несеквично захваљују истраживачима-приправницима у Институту економских наука, Душку Бодрожки, Михајлу Ђукићу и Саши Миливојевићу, који су дали допринос при уносу података спрово-

ведене анкете у електронски формат. Важност теме овог истраживања и његових налаза потврдили су и рецензенти ове монографије.

Закључци и ставови изнети у овој монографији представљају искључиви допринос аутора и не одражавају нужно политике званичних институција које су помогле при реализацији целокупног истраживања.

Финансијску подршку за спровођење истраживања обезбедили су Влада Републике Србије и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва из средстава донације Владе Краљевине Норвешке.

Аутори

Апстракт

Проширена делатност и ученичке задруге имају значајну улогу у процесу спровођења образовно-васпитне функције у школама и тиме доприносе унапређењу квалитета образовања и већој социјалној укључености школске деце. Иако је остваривање активности у оквиру проширене делатности и ученичких задруга регулисано различитим прописима, у школама је све присутнија тенденција комбиновања тих активности, будући да су оне често комплементарне, у смислу да допуњују једна другу у погледу ангажовања материјалних и људских ресурса, као и укључивања ученика у спровођење ових активности у школама. На извесан начин то омогућава и нови Закон о основама система образовања и васпитања који под проширеном делатношћу подразумева давање услуга, производњу, продају и друге делатности које доприносе унапређењу образовно-васпитне функције школа. Пракса ученичких задруга и задругарство су присутни у школама у Србији дуги низ година, док је коришћење термина проширена делатност новијег датума и уводи се у праксу, нарочито са почетком спровођења реформе средњег стручног образовања.

Дакле, предмет интересовања у овој монографији је изучавање регулаторног оквира и практичних искустава са увођењем проширене делатности и спровођењем активности у оквиру ученичких задруга у основним школама, средњим стручним школама и гимназијама. Искуства Србије у погледу законских решења која прате ову област, упоређена су са искуствима земаља чланица Европске уније, као и земаља у окружењу. Активности у оквиру проширене делатности школа су, у различитим појавним облицима, заступљене у већини европских држава, као и у бившим социјалистичким земљама, укључујући и републике бивше Југославије. Могућности, пре свега, државних школа да се ангажују у обављању тих активности, као и да троше остварене приходе, регулисане су на различите начине. У оним земљама у којима то дозвољавају законска решења, школе се стимулишу да генеришу додатне приходе, с тим да би требало да буду пропраћена јасно дефинисаним правилима о модалитетима обављања проширене делатности и трошењу остварених средстава.

Да би се боље сагледало спровођење активности које школе у Србији обављају у оквиру проширене делатности и ученичких задруга, спроведено је истраживање на основу анкете којим су била обухваћена два подузорка школа, један који се тицао школа које су прошириле своју делатност и други који је обухватио школе без додатних делатности. Анкета је спроведена на целој територији Србије, при чему је узета у обзир територијална дистрибуција школа у Београду, Централној Србији и Војводини, као и заступљеност мањих школа и школа у сеоским срединама. У првом подузорку, примарна дистрибуција школа је извршена у зависности од врсте школске установе и облика додатне делатности којом се школе баве, а у другом подузорку који је обухватио школе које немају регистровану додатну активност, примарна расподела школа је извршена само на основу врсте школске установе.

Резултати анкете су показали да у оквиру могућих модалитета проширене делатности, основне школе најчешће пружају услуге или имају сопствену производњу, док средње стручне школе и гимназије најчешће пружају услуге и организују обуке за одрасле. Велике школе су чешће оријентисане ка пружању услуга и организовању различитих обука, а мање ка активностима, као што су производња и продаја. Сеоске школе се чешће баве производњом, а градске организовањем обука и других едукативних садржаја, као и изнајмљивањем простора. Један од основних закључака који је резултат спроведеног истраживања

у школама јесте да социјална укљученост сиромашне деце и деце из осетљивих група није препозната од стране школа, као важан критеријум за ангажовање ученика у додатним активностима. Успех и достигнућа ученика, као и лична мотивација, први су критеријуми за додатно укључивање у активности школе. Основни разлози што школе не обављају проширену делатност или немају ученичку задругу јесу непостојање адекватних материјалних услова, недостатак простора или људских ресурса. Анализом постојећег регулаторног оквира који се односи на прописе у областима образовања, буџетског система и обављања задружне делатности, указано је на решења која су добра у постојећим законима, али и на недостатке које би требало отклонити како би се проширена делатност и ученичке задруге шириле као добра пракса у школама.

Истраживање је помогло да се уоче основне разлике између школа са проширеном делатношћу и школа са ученичким задругама. Те разлике се огледају у следећем: (I) ученичке задруге се чешће региструју у основним школама, а проширена делатност у средњим стручним школама и гимназијама; (II) ученичке задруге које су основане у средњим школама ефикасније обављају своје делатности од оних у основним школама; (III) проширеном делатношћу се чешће баве веће школе коју неретко комбинују са ученичким задругама; (IV) проширена делатност је чешће одлика градских, а ученичке задруге школа у мањим и у сеоским срединама; (V) у школама је присутна тенденција да се активности ученичких задруга допуњају са другим облицима проширене делатности.

Кључне речи: проширена делатност, ученичке задруге, социјална укљученост, додатни извори финансирања, образовно-васпитне установе, регулаторни оквир, Србија, Европска унија, земље у окружењу.

Класификација према JEL: I20, I22, I29, P36.

Abstract

Expanded activities of schools and activities of student cooperatives are an important component of the educational process in schools, which are contributing to the improvement of the quality of education and better social inclusion of pupils. Although expanded activities of schools and activities of student cooperatives are guided by different regulations, they are often combined together, since they represent complementary activities. Namely, they supplement each other in terms of the engagement of material and human resources, as well as involvement of students in the implementation of these activities. In a way this is enabled by the latest Law on the foundations of the education system, which prescribes that expanded activities may include provision of services, production, sale and other activities that contribute to the improvement of education in schools. Activities of student cooperatives have been present in Serbian schools for many years, while the term expanded activities has originated more recently, and has become present in schools especially with the introduction of the reform of vocational education.

Therefore, the topic of this monography is the research of the regulatory framework and practical experiences of primary schools, vocational education schools and gymnasiums, concerning the introduction of expanded activities and activities of student cooperatives. Regulations guiding these activities that have been implemented in Serbia, have been compared with the experiences of the European Union member states, as well as the neighbouring countries. Expanded activities of schools have been present, in various forms, in most European countries, as well as former socialist countries, including the republics of the former Yugoslavia. Modalities that the public schools have at disposal to undertake these activities and to spend the revenues, are regulated in different ways. In the countries in which the regulations encourage the schools to generate additional revenues, these provisions should be supplemented with clear rules on the modalities of conducting expanded activities and spending the revenues.

In order to better perceive the implementation of expanded activities and activities of student cooperatives in the Serbian schools, a survey has been undertaken. Two subsamples have been generated, one comprised of the schools which undertake expanded activities, and the other comprised of the schools which do not undertake such activities. The survey has been conducted throughout Serbia. The distribution of questionnaires in Belgrade, Central Serbia and Vojvodina has been conducted according to the territorial principles, and also the representation of small schools and schools in rural areas has been taken into account. In the first subsample the primary distribution of schools has been conducted depending on the type of school and the type of expanded activity. In the second subsample, which is comprised of the schools that have not been registered for undertaking expanded activities, the primary distribution has been conducted solely depending on the type of school.

The results of the survey show that within the given modalities of conducting expanded activities, primary schools usually provide services or have their own production, while vocational education schools and gymnasiums usually provide services and organize trainings for adults. Large schools are more often prone to providing services and organizing trainings, while smaller schools usually organize production and sale activities. Rural schools more often have production, while urban schools more often organize trainings and other educational activities, and also they often rent their premises. One of the basic conclusions of the survey is that the problem of improving social inclusion of poor or vulnerable children has not been included as an important criteria for involvement of students in undertaking expanded activities of schools. Success and achievements of students, as well as the personal motivation, are the primary criteria for in-

volvement in expanded activities. The main reasons why the schools do not conduct expanded activities or do not have student cooperatives are the lack of material requirements, lack of space or lack of human resources. Analysis of the existing regulatory framework, consisting of regulations in the areas of education, budget system, and activities of cooperatives, has pointed to the provisions that are good, but also to the deficiencies that need to be improved, so that the expanded activities and activities of student cooperatives could spread throughout the schools in a satisfactory manner.

The research has helped establish the main differences between the schools that conduct expanded activities, and the ones that have student cooperatives. These differences are the following: (I) student cooperatives are more often present in primary schools, while vocational education schools and gymnasiums more often register expanded activities; (II) student cooperatives within secondary schools are more efficient than the ones within primary schools; (III) expanded activities are more often present in larger schools, and are sometimes combined with student cooperatives; (IV) expanded activities are more present in urban schools, while student cooperatives are more present in small and in rural schools; (V) there is a tendency to supplement activities of student cooperatives with other modalities of conducting expanded activities.

Key words: expanded activity, student cooperatives, social inclusion, supplementary sources of financing, educational institutions, regulatory framework, Serbia, European Union, neighbouring countries.

JEL classification: I20, I22, I29, P36.

Садржај

Предговор.....	7
Апстракт.....	9
Abstract.....	11
Списак табела, графикона и боксова	15
1. Увод.....	19
2. Структура монографије.....	23
3. Резиме основних резултата, закључака и препорука.....	27
3.1. Законодавни оквир.....	29
3.2. Основни резултати истраживања.....	30
3.3. Основни закључци и препоруке.....	37
4. Методологија истраживања.....	45
5. Анализа законодавног оквира за развој проширене делатности и задругарства у школским установама у Србији.....	49
6. Упоредна анализа проширене делатности и задругарства у земљама у окружењу и у Европској унији.....	57
7. Истраживање о проширеној делатности и ученичким задругама у школским установама у Србији.....	63
7.1. Функционисање проширене делатности и ученичких задруга у школама.....	65
7.1.1. Планирање активности у оквиру проширене делатности и ученичких задруга и учесници у том процесу.....	66
7.1.2. Анализа обављања проширене делатности и рада ученичких задруга.....	67
7.1.3. Доношење финансијских планова.....	89
7.1.4. Одлучивање о расподели средстава од обављања проширене делатности и рада ученичких задруга.....	93
7.1.5. Остваривање прихода од обављања проширене делатности и рада ученичких задруга.....	94
7.1.6. Коришћење средстава остварених кроз проширену делатност и рад ученичких задруга.....	98
7.2. Начин и форме извештавања школа о обављању проширене делатности и раду ученичких задруга.....	105
7.2.1. Регулаторне препреке у остваривању проширене делатности и раду ученичких задруга.....	106
7.2.2. Извештавање о остваривању проширене делатности и раду ученичких задруга.....	107
7.2.3. Контрола трошења средстава остварених у оквиру проширене делатности и ученичких задруга.....	108
7.2.4. Контрола праћења квалитета остваривања проширене делатности и рада ученичких задруга.....	109
8. Очекивања школа без проширене делатности и ученичких задруга.....	115
9. Основни закључци и препоруке.....	127

Литература.....	135
Анекси.....	141
Анекс I Упитник за испитивање појавних облика, корисности и функционисања проширене делатности школа и ученичких задруга: школе које обављају проширену делатност и/или имају ученичку задругу	143
Анекс II Упитник за испитивање појавних облика, корисности и функционисања проширене делатности школа и ученичких задруга: школе које не обављају проширену делатност и/или немају ученичку задругу.....	158
Анекс III Обављање проширене делатности и активности ученичких задруга у земљама у окружењу и у Европској унији.....	162

Списак табела

Табела 1 Реализација узорка.....	48
Табела 2 Проширена делатност и ученичке задруге у основним и средњим школама у Србији, у %	65
Табела 3 Укључивање партнера у израду плана проширене делатности, у %.....	67
Табела 4 Прибављена документа на основу којих се обавља проширена делатност, у %.....	74
Табела 5 Просечан број лица по школској установи ангажованих на обављању проширене делатности.....	79
Табела 6 Преглед школа према усвајању годишњег финансијског плана, у %.....	90
Табела 7 Самосталност школе при располагању и коришћењу средстава остварених обављањем проширене делатности и радом ученичких задруга, у %.....	93
Табела 8 Структура остварених прихода основних и средњих школа у 2009. години, у %....	94
Табела 9 Приходи од проширене делатности у 2009. години.....	96
Табела 10 Учешће остварених и планираних сопствених у укупним приходима школа по годинама и обележјима, у %.....	96
Табела 11 Остварени приходи од проширене делатности основних и средњих школа у 2009. години, по ученику, у хиљадама динара.....	98
Табела 12 Упоредни преглед употребљених средстава, средстава за школски простор, опрему, наставна средства, средстава за додатно финансирање зарада наставника и за додатно финансирање материјалних трошкова школе, 2009. година	99
Табела 13 Структура употребе средстава од проширене делатности, у %	101
Табела 14 Структура употребе средстава од рада ученичких задруга, у %.....	103
Табела 15 Разлози због којих школе нису прошириле своју делатност, у %	117
Табела 16 Планови школа да у наредних годину-две дана прошире своју делатност, у %....	119

Списак графикана

Графикон 1 Најчешћи облици проширене делатности (приказани су само потврдни одговори), у %.....	68
Графикон 2 Најчешће врсте обука које се спроводе у оквиру проширене делатности, у %.....	70
Графикон 3 Најчешћи облици продаје у оквиру проширене делатности (приказани су само потврдни одговори), у %.....	70
Графикон 4 Учесће у пројектима који подстичу предузетништво, у %.....	72
Графикон 5 Шта је утицало на доношење одлуке о обављању проширене делатности, у %.....	73
Графикон 6 Тело које је дало сагласност школи за обављање проширене делатности (школе које су дале потврдан одговор), у %.....	75
Графикон 7 Учесници у обављању проширене делатности, у %.....	76
Графикон 8 Организатори активности у оквиру проширене делатности, у %.....	77
Графикон 9 Корисници остварених резултата од проширене делатности, у %.....	78
Графикон 10 Структура старости ученика ангажованих на обављању проширене делатности, у %.....	80
Графикон 11 Најрелевантнији критеријуми ангажовања ученика, у %.....	80
Графикон 12 Најчешћи начини ангажовања ученика.....	81
Графикон 13 Најчешћи начини ангажовања запослених.....	82
Графикон 14 Укљученост наставника у проширену делатност у зависности од врсте школске установе, у %.....	82
Графикон 15 Период у коме су основане ученичке задруге.....	83
Графикон 16 Најчешћи задаци у ученичким задругама.....	84
Графикон 17 Најчешћи начини дистрибуирања информација о раду ученичке задруге....	85
Графикон 18 Најчешће активности задруга, у %.....	87
Графикон 19 Структура чланова ученичке задруге, у %.....	88
Графикон 20 Структура школа са проширеном делатношћу и ученичким задругама према усвајању годишњих финансијских планова, у %.....	89
Графикон 21 Доношење плана прихода и издатака од проширене делатности и пословања ученичких задруга, у %.....	92
Графикон 22 Структура прихода према величини школа, 2009. година, у %.....	95
Графикон 23 Структура сопствених прихода средњих стручних школа, 2009. година, у %.....	95
Графикон 24 Учесталост јављања проблема у примени прописа, у %.....	105
Графикон 25 Прописи у чијој примени школе наилазе на баријере.....	106
Графикон 26 Евиденције и извештавање о вршењу проширене делатности и раду ученичких задруга, у %.....	107
Графикон 27 Органи који обављају контролу трошења средстава, у %.....	109

Графикон 28 Органи који прате квалитет проширене делатности и ученичких задруга	110
Графикон 29 Критеријуми најчешће коришћени у праћењу и оцени квалитета.....	111
Графикон 30 Облици проширене делатност које школе сматрају најпрофитабилнијима, у %.....	112
Графикон 31 Сазнања школа о томе којим додатним делатностима би могле да се баве, у %.....	118
Графикон 32 Очекивани проблеми при регистрању проширене делатности и ученичких задруга, у %.....	120
Графикон 33 Шта ученици могу остварити ангажовањем у проширеној делатности и ученичким задругама, у %.....	121
Графикон 34 Шта наставници могу остварити ангажовањем у проширеној делатности и ученичким задругама, у %.....	122
Графикон 35 Потенцијална добробит коју би школа остварила од проширене делатности и ученичких задруга, у %.....	123
Графикон 36 Укљученост школа у пројекте развоја предузетништва, у %.....	124

Списак боксова

Бокс 1 Техничка школа, Зајечар	68
Бокс 2 Пољопривредно-хемијска школа, Обреновац	86
Бокс 3 Укљученост школа у израду буџета и израду и доношење финансијских планова школа	90
Бокс 4 Пример учешћа родитеља у обезбеђивању средстава за виши квалитет образовања и помоћ ученицима	92
Бокс 5 Мотивисаност наставника да учествују у обављању проширене делатности и раду ученичких задруга	100
Бокс 6 Резултати обављених разговора са школама о располагању и употреби средстава од проширене делатности и ученичких задруга.....	100